

ורכב מאמינים

עלון שבועי מבית 'בני אמונים'

376

הגדה של פסח

תשפ"א

פניני אמן ותפלה בפרשה

מאוצרות אמונים

ויפסח, יכולים אנו להתפלל בלשון ארמית, שכן מעתה שורה השכינה בביתנו. כמאמר חזקוני (ויק"ר לד ט): "העני הזה עומד על פתחו, והקדוש ברוך הוא עומד על ימינו דכתיב (תהלים קט לא): 'כי יעמד לימין אביו'".

הגש"פ 'שד"ח צ"פ' עמ' מג

'קרוה' לנשכרי לב ואת דכאי רוח יושע'

"ושאינו יודע לשאול את פתח לו"

אל חדרו של הרבי מרדומסק, בעל התפארת שלמה, נכנס יהודי שעסק במסחר ונקלע לקשיים במסחרו, כדי לבקש עצה וברכה. שאלו הרבי: "מדוע אינך לוקח סחורה בהקפה?" השפיל הסוחר מבטו והשיב: "הכל מודעים למצבי הכלכלי ואינם מוכנים לתת לי סחורה ללא תשלום".

לשמע מצבו הגיוס של הסוחר נאנח הרבי בהשתתפות, ואחר אמר: "הלא עליך נאמר בהגדה: 'ושאינו יודע לשאול' - מי שאין לי ממי לשאול וללוות, את פתח לו' - הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו יפתח לו את אוצרו הטוב...".

כדברי הרבי כן היה. מאותו יום ואילך החלו עסקיו להתרומם ולהשתקם, ועד מהרה חזר למעמדו הראשון.

נפלאות התפארת שלמה' אות קנא

ועכשיו קרבנו המקום לתפלתו

"מתחלה עבדי עבודה זרה היו אבותינו, ועכשיו קרבנו המקום לעבדתו"

לכאורה מתאים היה יותר לומר: 'ועכשיו קרבנו המקום לעבדו', מדוע נקט בעל ההגדה בלשון: 'לעבדתו'?

דרש החתן סופר:

התפלה מכנה בלשון התורה: 'עבודה'. שפך דרשו חזקוני (תענית ב א) את הפסוק (דברים יא י): "לאהבה את ה' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם"; "איזו היא עבודה שהיא בלב - הוי אומר זו תפלה". אם כן אפוא, באמרנו: 'ועכשיו קרבנו המקום לעבדתו', מודים אנו על כך שהבורא יתברך פולל אותנו 'בעבדתו', הינו בתפלתו, פמוכא בנמרא (ברכות ז א) שהקדוש ברוך הוא מתפלל בכל יום: "הי רצון מלפני שייכבשו רחמי את כעסי, ויגלו רחמי על מדותי, ואתנהג עם בני במדת רחמים, ואכנס להם לפני משורת הדין".

הגדה של פסח 'חתן סופר' בפתיחה

רמזי אמן ב'שיר השירים'

מנהג נפוץ בקרב חסידים ואנשי מעשה לקרוא את מגילת 'שיר השירים' בליל הפסח לאחר סיום הסדר (ש"ל"ה פסחים תו ועוד). להלן יבאו רמזים נפלאים מפסוקי שיר השירים על גדל מעלת עגית אמן:

ברכות השחר מקרבות לה'

"משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו" (שה"ש ד ט)

"משכני אחריך נרוצה" - ראשי תבות: 'אמן'. רמז לכך שעגית אמן מושכת את האדם להתקרב להשם יתברך ולרוץ אחרי, ואף ל: 'הביאני המלך חדריו' - לעבד את השם יתברך מתוך חדריו לבו פנימה. וזוהי פגנת חזקוני (ברכות ג ב): "גדול העונה אמן יותר מן המבכה" - העונה אמן מתעלה למדרגה יותר גדולה ממדרגת המבכה.

דברי תורה' [למנחת אלעזר' ממונקאטש] מהד"ט אות יח

אפשר להוסיף ולומר כי העבדה שהאותיות השניות בתבות: "משכני אחריך נרוצה" הן 'שחר', רומזת למעלה המיוחדת שיש לעגית אמן בתפלת היום אחר ברכות השחר כמנהג הקדמונים.

ראה ענין העדה' שיר השירים א ד

בשוכב לציון ברחמים. אמן.

"אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמה מראש שניר וחרמון מפענוט אריות מהררי גמרים" (שה"ש ד ח)

סיום הפסוק המתחיל בגאולה, בתבות: "אריות מהררי גמרים" - ראשי תבות 'אמן', מלמדנו שהשכינה תשוב לשכן בישראל במהרה בזמנו, בזכות עגית אמן בבית כנסיות ובבתי מדרשות.

נחל אשכול' [לחז"ת] שה"ש ד ח

אפשר להוסיף ולדרש על פסוק זה כי לא לחנם נרמזה עגית אמן בתבות: "מפענוט אריות מהררי גמרים", שכן יש כאלו המתבשרים בברך בקול או לענות אמן בקול, ומפסוק זה נובל למד שעל האדם להיות גבור בארי ועז כנמר, לענות אמן ולזכות את זולתו בעגית אמן.

י"ד ר' בני אמונים' הרב יעקב דב מרמון שטיין

יהודי מקדים תשובה לשאלה

"הא לחמא עניא ד' אכלו אבהתנא בארעא דמצרים" היה בעוד רגע קט יעמד הבן ויקשה: "מה - נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה, הלילה הזה כולו מצה?" מדוע כבר עתה אנו מקדימים את התשובה לכך באמרנו כי אנו אוכלים את המצה מפני שזהו הלחם-עני שאכלו אבותינו במצרים?

באר האדמו"ר רבי יוסף חיים מוסיקוביץ משיא-ויליאמסבורג:

אכן, כך בדיוק הוא הסדר הנכון. יהודי אינו מקשה קשה בענין קבלת על תורה ומצוות בטרום הוא יודע את התשובה לכך. כעין מה שפצינו אף בתפלת "אין באלקינו", שתחלה אנו קובעים כי "אין באלקינו!" ורק לאחר שידיעה זו קנתה שביטה בלבנו אנו שואלים: "מי באלקינו?"

אף בלילה הזה, טרום פותחים אנו בקשיות 'מה נשתנה?', שומה עלינו להקדים ולהכריז: "הא לחמא עניא", ובכך להודיע כי אנו מקבלים על עצמנו את מצוות התורה ללא כל פקפוק, ואנו אוכלים מצות בלילה כפי שהצטיינו - זכר ליציאת מצרים. רק לאחר שבפסוקי הכרה זו בלבנו, יכולים אנו לגשת ולדון בהרחבה על ענין זה.

הגש"פ 'התקדש החג' עמ' פב

השכינה שורה בכל דצריך

"השתא הקא, לשנה הבאה בארעא דישראל, השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין"

חזקוני אמר (שבת יב ב) כי: "כל השואל צרכיו בלשון ארמי - אין מלאכי השרת נזקקין לו [להכניס תפלתו לפני ה']", שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי". מדוע אם כן הבקשה הראשונה בסדר ההגדה נאמרת בלשון ארמית?

באר האדמו"ר רבי יששכר דב מפעלי:

אמר חזקוני (שם) שבמקום שהשכינה שורה, כגון "למעלה מראשותיו של חולה", יכול אדם להתפלל אף בלשון ארמית, לפי שכאשר השכינה שורה במקום אין הוא זקוק למלאכי השרת שיכניסו את תפלתו. לפיכך אף עתה, לאחר שהזמנו את העניים להתארח על שלחנו בהכריתנו: "כל דצריך ייתי"

בליל הסדר, יחול יומא דהולולא של פוסק הדור מרן בעל 'שבט הלוי' זיע"א אשר לזה את פעלות 'בני אמונים' עד ימיו האחרונים כאשר ישא האמן את הינק.

להלן קטע ממשיאו המאלף שנישא בכנס 'בני אמונים' שהתקיים בי"ג באבול תש"ע:

מנהג ישראלי קדום היה, שהיו אומרים את כל ברכות השחר בצבור, גם את סדר הברכות שלפני ברכת 'הנותן לשכני ביתו' ואילך. והיו כל הקהל מברכים בברכות צאות חדא, האחד מברך וחברו עונה אחריו אמן, ואחר כך היו מתחלפים, זה מברך ומשנהו עונה על ברכותיו. מנהג זה נשתפך בתקופות האחרונות, וידידנו החשוב רבי יעקב דב ממורשטיין הי"ו, זכה לאחו בעץ החיים של וזוי הרבים, בפעלתו לחזק עגית אמן, ובכרצונו להחיות וליסד מחדש מנהג קדום זה, בבחינת (שבת קד א): "שכחום וחרורו ויסדום".

ברכות השחר בחברותא - מנהג ישראל קדום.

בית
הלוי
ברכו
את
היי

פיוט 'חד גדיא'

מקורו של פיוט 'חד גדיא'

בסופו של ליל הסדר, אחר לילה ארוך וגדוש בהלל ובהודאה, נוהגים ישראל לשורר פיוטים שונים ועתיקי יומיו, שאמירתם בנעימה מיוחדת, איש פסכרת בית אביו, מעוררת געגועים ומרטיטה כל לב.

בין פיוטים נוראי הוד אלו בולט במיוחד הפיוט 'חד גדיא'. פיוט עתיק זה, יש שכתבו שמקורו בפתח שהיה גנוז בבית מדרשם של גדולי אשכנז בעיר גרמזא [וורמזא] (הגש"פ 'מרכה לספר'). הפיוט הוא ככתב חידה הכולל בתוכו סודות ומשמעויות שלעמקם אין חקר. הרשב"ץ מסביר שפיוט זה נכתב במקוון בלשון נסתרת כדי לעורר אותנו להתבונן בתכנו, ומתוך שנתעמק בו, נברך לעסק בעניני ספור יציאת מצרים (הגש"פ 'ר"ח פרושים דף טו). פיוט זה חבר בשפה הארמית, ובכך מסימים אנו את ההגדה בשפה שהיא נפתחה, שהרי אף פתיחת ההגדה היא בארמית "הא לחמא עניא" שאף היא בשפה הארמית (הגש"פ 'יגד אברהם' עמ' סט).

כאמור, מקורו של פיוט 'חד גדיא' הוא קדום, אם כי אין מסכת ברורה מי חברו ומאומתו החלו לאמרו בליל הסדר. ההגדה הראשונה שבה נדפס פיוט 'חד גדיא' היא "הגדה של פסח" דפוס פראג שנת ש"נ.

בענין זה אין לנו אלא להביא את אשר כתב החיד"א בתשובתו החריפה לאחד שעורר על מקורו של פיוט זה (והיה 'חיים שא"ר ח"א כח):

"המתלוצץ על מה שנהגו רבבות אלפי ישראל בערי פולין ואשכנז, ואשר לפנים בישראל גדולי עולם קדושי עולגים - דור דור וחכמי, והן עוד היום לא אלמן ישראל כמה וכמה ראשי ישיבות וגאונים הזמן ה' עליהם יחיו וכלם אמרו ואמרים פיוט זה ונמצא רשע זה מתלוצץ ברבבות ישראל וגדולים אבות ב"ד וגאונים ארץ, אנשים מכתו וחסדי... ולמען תדע יד יד נפשי אגיד את השרש כי יש כמה פרושים בפיוט זה מהם נדפסו ומהם בכתב יד. ועוד שמעתי ממגיד אמת שגאון פסל בדורו עשה למעלה מעשרה פרושים בפיוט זה... וכבר נודע תחף גדלת פיוטי אשכנז המיסדים על החכמה האמתית כאשר דבר בקדשו ובנו האר"ז זצ"ל. וכתבו משם רבנו מהר"א מנרמזא בעל הרוקח זצ"ל כי כל עניני פיוטיהם וקדושיהם קבלה איש מפי איש..."

מהות הפיוט והקשרו לליל הסדר

פרושים למאות נאמרו על פיוט זה מפייהם ומפי כתבם של גדולי מפרשי ההגדה, כשכל אחד מאריך כידו הטובה לבאר את הקשרו לליל הסדר, ומפרט בכל פסקה ופסקה על מה היא רומזת לפי פירושו; על מי רומז הגדי ועל מי החתול, מיהו הפלג ומהו המסל, וכן למעלה בקדש עד 'ואתא הקדוש ברוך הוא'. במסגרת קצרה זו נביא את משמעותו המרכזית של הפיוט ואת הקשרו לליל הסדר, לדעת כמה מן המפרשים:

רבי יהונתן איבשיץ כתב בחור מיוחד על פיוט זה בשם 'מאמר יהונתן' שבו הוא מפרט שפיוט זה רומז לגליות שעברו ישראל; ישראל מכנים 'גדי', וגולתם הראשונה הייתה במצרים אצל פרעה המכנה 'שונרא' - שהרי אמרו חכמים (הוריות י א): "חתול אינו מביד את קונו", ואף פרעה אמר (שמות ה ב): "מי

ה' אשר אשמע בקלו". המושג הפיוט רומז לגליות ולתלאות העוברות על ישראל עד לגאולה השלמה שאז ישחט הקדוש ברוך הוא את מלאך המות.

רבי טעבליה באנדי מפרנקפורט פרש שפרוש זה הוא כעין משא ומתן המתנהל בין ישראל למצרים; המצרים החשיבו את הגדי לאלהיהם, וישראל טוענים בנגדם שלשיטתם היה עליהם לעבד לחתול, שהרי הוא גובר על הגדי ואוכלו. לבסוף המצרים מסכימים לכך, אף אז שבים ישראל וטוענים שאם כן, היה עליהם לעבד את הפלג האוכל את החתול. וכך ממשיך הפיוט ומתאר את סדר הוכוח עד למסקנה המתבקשת שאין לעבד לשום נברא, כי אם את הקדוש ברוך הוא לבדו (הגש"פ עם פרוש רבי טעבליה באנדי).

החתם סופר פרש כי פיוט זה מקוון נגד קרבן פסח וקרבן חגיגת י"ד הקרב עמו כדי שיהיה נאצל על השבוע (פסחים טו ב), לכך רומז כפל הלשון בפיוט: "חד גדיא חד גדיא". בהמשך רומז הפיוט לדני הקרבן: 'חוטרא' 'ינורא' הם משל לעצי המערכה ואש המזבח, ועל זה הדבר ממשיך הפיוט כל, עד לסימונו ביחול כי לעתיד לבא ישחט הקדוש ברוך הוא את השטן ששטרגו מעכב את הגאולה, ואז נזכה שיבנה בית המקדש ונזבח שם מן הזבחים ומן הפסחים במהרה בימינו, אמן (הגש"פ 'חתם סופר').

מי עשה שלא כהגו?

שאלה מרכזית שבה התחבטו רבים מהמפרשים, ודרכה הגיעו להבנה במשמעות הפיוט, היא שאלת האשמה:

אם נתבונן במעשה 'חד גדיא' נגלה כי הפלג עשה כהגו בכך שנשך את החתול ונקם את נקמת הגדי, ואם כך - המסל לא צדק כשהכה, ובצדק שרפה אותו האש. המים לא פעלו כהגו בכך שכבו את האש, אף השור עשה כהגו ששתה אותם. השוחט לא עשה כהגו ששחט את השור, ובצדק נטל מלאך המות את נשמתו, ומדוע אם כן שחט אותו הקדוש ברוך הוא?

כדי להשיב תשובה לכך עלינו להקדים ולשאל שאלה נוספת: מדוע נענשו המצרים על כך שהשתעבדו בישראל, והלא בכך הם קימו את גזרתו יתברך (בראשית טו ג): "ועבדום וענו אתם"?

יש לומר כי התשובה לכך כרוכה בתשובה לסבת ענישת השתפים למעשה ד'חד גדיא': שאף כי בצדק צריה היה החתול להענש על אכילת הגדי, אף מי בקש מהפלג להתעבר על ריב לא-לו ולאכול?! בודאי לא בחר לעשות זאת אלא משנאתו לחתול, ועל כך קבל את ענשו בצדק. כעין זה יש לישב את כל סדר הפיוט עד סופו. ובכך תסבר את הסבה שנענשו המצרים: בגזירת "ועבדום וענו אתם" לא נקבע איזו אמה תבצע את הגזירה, והמצרים שבתורו לבצעה עשו זאת משנאתם לישראל, ונמצא שמו הדיו נענשו על כך (ארח חיים [לבו אש ח"ו] על הגש"פ).

בגדל הצפיה - גדל הברכה

כי היום הוא מועד פרונו ההבטחה. רבי דוד הסכים, והילד לא ידע את נפשו מרב אשר בשוכם הביתה החל הילד לרקוד בשמחה ובהתרגשות, וכל הבית התמלא ששון ושמחה.

בהגיע השעה המתאימה, אחז רבי דוד בידו של בנו ויצא מן הבית, כאשר מעבר לדלת נותרה אמו, שפתייה מרחשות תפלה שתהא השעה הזאת שעת רצון ורחמים, וכי לא יהיה חלילה כל מעכב לברכה.

יצעדו יחדו האב הירא ובנו המאשר בפסטה המובילה אל בית הרב, ומשוראה הבית מרחוק זהרו פניו של הילד, ואלו רגליו של אביו החלו לרעד.

בהגיעם אל דלת חדרו של הרב, הציץ האב פנימה דרך חריץ הדלת, והנה כאו עניו את הרב מברסק, לבוש בבגדי תלמוד, אחוז בשרשפי קדש ופניו מפיקות זהר של טהרה. סביב שלחנו הסבו גדולי תלמידיו, רבי יוסף חיים זונפלד, רבי הערש מיכל שפיא ועוד מגדולי ירושלים. כלם ישוב ברתת ובזיע, ועיניהם תלויות היו ברכם השנוע במחשבות גבוהות אשר סודן נשגב מהם.

בראות רבי דוד את הפתחה המבהילה, נרתע לאחוריו. הוא לא יכול היה לפתח את הדלת ולהפריע בשעה קדושה זו. הוא נסח שוב, ושוב נרתע, ולבסוף גמר אמר לשוב לאחוריו כלעמדת שבא, ריקם מברכה. הוא נטל את ילדו ופנה לצאת, אלא שהילד שלא היה מסוגל לעמוד באכזבה פרץ בכני תמרומו.

לשמע הכני יצאה הרבנית מברסק מחדרה. היא נסתה להרגיע את הילד הבוכה במתקמים פסחים מטטבתה, אלא שהילד לא אבה להרגע. נסתה הרבנית להציל מפי את סבת בכיו, אולם הילד לא היה מסוגל לענות.

לבסוף פנתה לאביו והתענינה לפשר בכיו של הילד, ורבי דוד השיב כי הוא רוצה להתברך מפי הרב: "נו, נו", השיבה הרבנית, "אם דעמות כה רבות כבר שפך עליך כף בודאי ראי הוא לברכה. אני בעצמי אוליכה אל הרב".

רגע לאחר מכן כבר היו דיו הקדושות של המהר"ל דיסקין מונחות על ראשו של הילד הנרגש והוא ברכו בחס: "יהי רצון שיהיה יהודי ראו באמן". הילד הנרגש, יחד עם כל הרבנים הנוכחים בחדר ענו בכונה אמן, ועניו של אביו הוצפו בדמעות.

בחלוו הבית כבר המתנה האם בקצר רוח לשוכם של זלמנקה ואביו, מצידים בברכה הנספסת. סוף סוף נראו השנים מקוצה המסומה, ומשונכחה האם לראות בפניהם הקורנות, הבינה מיד כי משאלתה התגשמה. והיא נתנה תודה והלל לה יתברך על ששקל תפלתה ומלא את משאלתה.

אז למומתי לצץ כי ברכתו של המהר"ל התגשמה במלואה, כאשר הילד עלה והתעלה בעמלות התורה, היראה והפרישות, עד שלמים נודע כאברך הקדוש רבי זלמן בהגד"ד בהר"ו, מגדולי תלמידי החכמים הפרושים בירושלים של מעלה.

הגש"פ 'משלח' של גדולי ירושלים' עמ' 351

גדול מרבן היה שמו של הגאון מברסק, רבי משה יהושע ליב דיסקין, בקרב יהודי ירושלים של מעלה, באותם ימים רחוקים של לפני למעלה ממאה שנה. כל תנועה שלו הייתה בעיניהם תורה שלמה, ומתוך מלותיו המדודות נתן היה להוציא תלי תלים של הלכות.

מעל כל אלו צפו הכל לברכתו. המהר"ל שכל רגע בחייו היה קדש לתורה ולעבודה, לא היה מרבה לשקל קהל ולברך. וכאשר אי מי זכה להתברך מפיו, הכל ידעו כי בר מזל הוא, שכן מאמר הגמרא "צדיק גוזר והקדוש ברוך הוא מקיים" התקיים בו במהר"ל בכל תקפו.

הגאון הצדיק רבי דוד בהר"ו לא התפלא אפוא, כאשר זוגתו הצדקת, בתו של הגאון הנודע רבי עקיבא יוסף שלזינגר בעל 'לב העברי', החלה להפציר בעדו כי יכנס עם בנם הקטן והמחונן זלמנקה, שזה עתה מלאו לו תשע שנים, אל רבו המהר"ל כדי שיברכהו שיזכה ליראת שמים. אלא שרבי דוד לא חשב לרגע להענות לבקשתה; "איני מסוגל לעשות זאת", הוא אמר, "להכנס אל הגאון מברסק סתם כך, רק כדי לבקש ברכה עבור הילד, אין זה דבר פשוט כפי שהוא נראה בעיניו". הסביר רבי דוד לזוגתו, "הוא אפילו גדולי עולם נרתעים מלהכנס אל בית הרב, על אחת כמה וכמה אברך צעיר כמותי..."

אלא שהסבריו המלמדים של רבי דוד לא הניחו את דעתה של רבניתו כלל. אדרבה, ככל שגדל סובבו, כך היא הגבירה את הפצרותיה לפני בעלה כי יכניס את הילד את בית הרב ויזכהו בברכה שיגדל בתורה וביצאת שמים. אלא שרבי דוד, שמומא רבו היה גדול בעיניו לא היה מסוגל להענות להפצרותיה.

אתא ובא חג הפסח. חרף הסרדות הרבות שהיו לרבנית בהר"ו בהכנות לחג, לא הרפתה היא מלהתחנן לפני בעלה בדמעות כי יעתר לבקשתה ויכנס עם בנם אל חדרו של הרב כדי שיברכהו. אף רבי דוד לא היה מסוגל לעשות זאת בשום פנים, אלא לאלץ להשיב פניה ריקם.

כאשר ראתה האם המסורה שדמעותיה, תחמיניה אינם פועלים את פועלם, החליטה לנקט תחבולה מתחפפת; היא פנתה לזלמנקה הקטן ויעצה לו לחטף בליל הסדר את האפיקומן של אביו, ולא להחזירו עד שיבטיח לו שישח אותו אל הרב מברסק כדי שיזכה לשקל את ברכתו.

עשה זלמנקה כדברי אמו. בשעה שאביו היה אחוז שרשפי קדש בקימו מצות עשה של ספור יציאת מצרים, נגש זלמנקה בלאט וחטף את האפיקומן כנהוג. כאשר הגיעה שעת אכילת האפיקומן נוכח רבי דוד לראות שהאפיקומן נלקח ממנו. הוא לא חשב לרגע שבעני ידש ממנו מחיר כה קר תמורתו. רבי דוד נסה להסיח את דעת בנו בהבטחות שונות ומשונות, אולם הילד שמר על מצות אמו והתעקש.

השעה הייתה קרובה לחצות, סוף זמן אכילת האפיקומן, כאשר בלית ברירה נכנע רבי דוד לדרישת הילד. בטרם נתן את אוורו התנגד כי אינו יכול להבטיח להכניסו אל הרב, אולם הבטיח להשתתף בכל מרצו.

ביום ראשון של חל המועד, עם סיום תפלת מוסף נגש הילד לאביו והזכיר לו